

שיעורי ליל שבת

שיעור מוריניו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 161 – תשע"ט

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

ביקש מחבירו סולם כדי לעשות בו שילוח הקן, והלך חבירו והקדימו במצוה, האם חייב לו עשרה זהובים ונחשב רשע כעני המהפך בחררה?

מבחן טעימות, האם צריך לברך?

בשבועות האחרונים עורכת חברת פפסי מבחן טעימות במספר מקומות בעיר, ובו הם מעמידים שתי כוסות ללא סימני זיהוי שבאחת יש קולה פפסי ובשניה קוקה קולה, ושואלים את הטועמים, מהו קוקה קולה ומהו פפסי, ומה מבין הכוסות יותר ערב לחיכם, ונשאלה השאלה האם צריך לברך על טעימה זו.

ושורש השאלה הוא שהרי כתב השו"ע (ר"י ס"ב) 'הטועם את התבשיל אינו צריך לברך עד רביעית, ואפילו אם הוא בולעו, ויש אומרים שאם הוא בולעו טעון ברכה, ולא פטרו את הטועם אלא כשחוזר ופולט ואז אפילו על הרבה אינו צריך ברכה', וברמ"א שם מסיק 'וספק ברכות להקל'.

ומבואר שלמסקנת ההלכה הטועם את התבשיל או המשקה אפילו אם הוא בולעו אינו מברך, וא"כ אף בנידונינו כיון שכל מטרת השתיה היא רק לטעימה לידע מהו סוג המשקה לכאורה אין צריך ברכה.

ואולם נראה דבנידונינו הדבר שונה ולכו"ע צריך ברכה, דבמ"ב שם (ס"ק ג) ביאר שטעם הדבר שאין מברכים על טעימות הוא דכיון שאין כונתו אלא לטעום לידע אם צריך מלח או תבלין ולידע אם טוב הוא או לא אין צריך לברך, אבל בנידונינו הרי יודע ששתי המשקאות טעימים הם אלא שרוצה לידע איזה מהם טעים יותר, ועל כן בודאי צריך לברך על הנאת גופו בשתיית המשקאות. ❖

מעשה שהיה ביהודי שיש לו בביתו גמ"ח סולמות, ובאחד הימים הגיע אליו שכנו וביקש לשמור לו סולם גבוה לליל המחרת, ולשאלתו מדוע הוא צריך סולם גבוה שכזה, השיב שהוא מצא קן ציפור ברחוב הסמוך, וחפץ הוא לקיים מצות שילוח הקן בלילה שבה האם יושבת על הביצים כדי לקיים מצות שילוח הקן, ואמר לו בעל הגמ"ח שהוא יכין לו את הסולם כאשר ביקש.

אלא שלמחרת בלילה כאשר הגיע לקחת את הסולם אמר לו בעל הגמ"ח שאמנם אתן לך את הסולם כאשר סוכם אך אין לך בו שום תועלת כיון שכבר הקדמתך ועשיתי שם את שילוח הקן, ולתמיהתו כיצד יכל לעשות כן הסביר שהוא זקן ולא עשה שילוח הקן מעולם, ואילו אתה צעיר ועוד יזדמן לך פעמים רבות לעשות מצוה זו, ויש לדעת האם חייב לשלם לו עשרה זהובים כדין החוטף מצוה מחבירו, והאם נחשב רשע כדין 'עני המהפך בחררה'.

והנה בגמ' בחולין (פ"ז ע"א) מבואר דהגונב ברכה או מצוה מחבירו חייב לשלם לו עשרה זהובים, וכתבו התוס' שם (ד"ה וחיבו ר"ג) דכל הדין שחייב לשלם לו זה דוקא במצוה השייכת לחבירו כגון במקרה שם ששחט והקדימו חבירו וכיסה את הדם, דכיון שכיסוי הדם הוא מצוה על השוחט, חייב החוטף לשלם לו על חטיפתו, וכן באחד שחטף ומל את בנו של חבירו, דמילה היא מצוה של האבא ושייכת לו.

אבל באחד שעמד במקום חבירו לקרוא בתורה, אפילו עמד במקום כהן אינו חייב לשלם לו עשרה זהובים, דמצוה זה אינה מוטלת על אדם מסוים אלא הכל מחויבים בקריאת התורה.

וא"כ ה"ה בנידונינו מצות שילוח הקן אינה שייכת לאדם מסוים אלא היא מוטלת על כולם, ועל כן אין שייך בה הדין של חוטף מצוה מחבירו.

שילוח הקן מצוה קיומית או חיובית?

ויש להוסיף דבמ"ב שם (ס"ק יט) הביא "הנה המג"א חולק על השולחן ערוך והרמ"א, וסבירא ליה דבבולע לכולי עלמא חייב לברך, אבל כמה אחרונים החליטו עם פסק הרמ"א דהוא ספק ברכה ולא יברך, ולכתחלה טוב להזהר הרוצה לבלוע שיתכון להנות ממנו בתורת אכילה ויברך עליו, וא"כ כדאי שבכל אופן הטועמים במבחן הטעימות יתכוננו להנות ממנו בתורת אכילה וכך יצטרכו לברך בודאי וכמבואר.

והטועמים בערב שבת, אם טעימתם הוא משום 'טועמיה חיים זכו' ואוכלים להנאתם ודאי חייבים בברכה, אבל אם רק טועמים את התבשיל לידע כיצד הוא יצא והאם צריך לשנות בו איזה דבר הרי זה ממש כדברי השו"ע ואין מברכין.

אלא דבפתחי תשובה (הלכ' שילוח הקן רצ"ב סק"א) כתב דבתשובת חוות יאיר (סי' ס"ז) נשאל אם אדם שנקרא לפניו קן ציפור מחויב לעשות את המצוה ולשלח את האם אף אם אינו לוקח את הבנים, או שרשאי להתעלם ולהמשיך בדרכו, דלא אמרה תורה 'שלח תשלח' אלא אם רצה ליקח את הבנים, והיינו דמסתפק החוות יאיר האם שילוח הקן היא מצוה קיומית שברצונו יקיימנה וברצונו יתעלם או שהיא מצוה חיובית לשלח את האם כשרואה את הקן.

ובהכרעת דבריו שם כתב דלמעשה נראה לו כפירוש הרשב"א וכדמשמע מדברי הגמ' שמחויב לעשותה בכל גווני ואינו יכול להתעלם, וא"כ שמעינן ששילוח הקן היא מצוה חיובית שמחויב לקיימה כשניקלע לפניו קן ציפור.

ולפי"ז היה מקום לומר דנידונינו דומה לברית או כיסוי הדם, דכיון שאותו אדם שביקש את הסולם התחייב במצוה החיובית של שילוח הקן, כאשר הקדימו בעל הגמ"ח ועשה את המצוה נחשב שחטף את מצות חבירו.

אלא דבאמת אף אם נימא דהרואה את הקן מתחייב במצוה חיובית של שילוח הקן אי"ז מצוה שלו בדוקא, אלא אף חבירו אם יראה את הקן לאחמ"כ יתחייב גם הוא במצוה החיובית של שילוח הקן, וא"כ אף יש מקום לומר דאין מתחייבים דוקא בראיית הקן אלא גם אם שמע שיש קן בסמוך לו מחויב לילך ולקיים את המצוה, וא"כ כאשר שמע בעל הגמ"ח מאותו יהודי שיש קן בסמוך לו התחייב גם הוא במצוה חיובית לילך ולקיים את שילוח הקן ואי"ז נחשב שחטף את מצותו.

ואדרבה אם ננקוט שבעל הגמ"ח ג"כ נתחייב מכח הידיעה א"כ שפיר עשה כאשר הלך והקדים את אותו אדם, דכיון שכבר נתחייב ובכונת השני לעשות את שילוח הקן רק למחרת בלילה א"כ מוטל עליו להקדים ולעשות את המצוה מכח חיובו, אלא דלמעשה יש הרבה מן הפוסקים שס"ל דשילוח הקן היא מצוה קיומית וא"כ אין מקום כלל לסברא זו לדמות בין שילוח הקן לשאר מצוות המוטלות על חבירו.

האם נחשב כעני המהפך בחררה?

ונמצא שאי"ז נחשב כחוטף מצוה לחבירו ואין חייב לשלם לו עשרה זהובים, אלא שיש לדון האם זה נחשב כעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלו שנקרא רשע, וכגון בגונא דאיירי תוס' באחד שקראהו לעלות לתורה ובא אחר ועמד במקומו.

וכבר נסתפק בזה באילת השחר (קידושין נ"ט ע"א) האם במצוות שייך הכלל של עני המהפך בחררה, וכגון אחד שהפך להשיג איזה דבר מצוה כגון מילת חבירו, או סנדק, או עליה לתורה ובא אחר ונטלו האם נחשב כעני המהפך בחררה או לאו.

וספק זה נוגע לכמה וכמה שאלות שנשאלו במשך השנים, כדוגמת המעשה שהיה באחד הכוללים שהוצרך אחד מן האברכים לבקש הלואה מחבירו של מאתיים ש"ח, ובזמן שיצא המלוה כדי להביא לו את השטר הקדימו אחר והלוה לו, ויש לדעת האם נחשב כעני המהפך בחררה שהרי נטל ממנו את מצות ההלואה או לאו.

ומקרה שני סיפר לי יהודי שהוא ביקש מאחד מבניו שיכין לו כוס תה, וכששמע זאת בנו האחר הקדימו והכין לו כס תה לפניו, ונשאלה השאלה האם נחשב כעני המהפך בחררה או לאו.

ומקרה שלישי נשאלתי מבחור אחד שישב עם שני חבריו בסעודה וביקש לזמן, וכששמע חבריו את בקשתו הקדימו זימן לפניו, האם נחשב כעני המהפך בחררה שהרי חבריו הפך במצות הזימון וביקש לזמן או לאו.

הטעם שאין 'עני המהפך' במצוות

והנה באילת השחר שם ביאר דטעם הדבר מדוע יש לחלק ולומר שבמצוות אין דין 'עני המהפך בחררה' הוא דיסוד הדין של 'עני המהפך בחררה' זה שחכמים החשיבו את היפוכו של העני כאילו הוא כבר קנה בפועל, וכאשר הלה הקדימו כאילו נטלו ממנו, אך כ"ז שייך דוקא בדבר ממוני אבל בדבר שאינו ממוני כגון מצוות אין שייך לומר דבר זה.

אמנם בשערי תשובה (תפ"ב סק"א בסוגריים) כבר דן בענין זה האם שייך 'עני המהפך' במצוות, וכתב בשם האגרות שמואל טעם אחר לחלק בין מצוות לשאר דברים, דכיון שכל יהודי זקוק לכל המצוות להשלמת נפשו הרי זה מוגדר ממש כחייך ושייך כאן הכלל של 'חייך קודמים לחיי חברך', והוכיח כן מבוועז שאמר לגואל שלא ייבם את רות כי היא מואביה, אפילו שהגואל כבר היה בגדר של 'עני המהפך', דכיון שידע בוועז שהוא עתיד להוציא ממנה גדולים וצדיקים היה מותר לו לקחתה לעצמו שהרי 'חייך קודמים'.

הנפק"מ בין הטעמים

ונמצא א"כ דישנם שתי סברות מדוע במצוות אין שייך הדין של 'עני המהפך בחררה', א' - שזה שייך דוקא בדבר ממוני שהחשיבו חז"ל את המהפך כאילו קנה, ב' - שבמצוות יש את הכלל של 'חייך קודמים', ונפק"מ במצוות ממוניות כגון קניית אתרוג, או ס"ת ושאר מצוות ממוניות, דאי נימא שהטעם הוא משום 'חייך קודמים' אף בזה שייך לומר 'חייך קודמים' ויוכל להקדימו, אך אי נימא שהטעם הוא דדוקא בדבר ממוני שייך להחשיב כאילו קנה, א"כ גם במצוות ממוניות שפיר שייך לומר שחכמים החשיבו את המהפך כאילו כבר קנה ושוב שייך בו הכלל של 'עני המהפך בחררה'.

ועי' בשערי תשובה (תרנ"ח) שמביא מעשה על גביר אחד שחזר אחר לולב לקנות לרב החסיד מורינו הרב דוד כהן ז"ל, ואחר הקדימו והעלה דמים וקנה את הלולב, וכתב שהיה מותר לו לעשות כן דחייך קודמים, וציין לדבריו הנ"ל בשם האגרות שמואל, וזהו לשיטתו שהטעם הוא משום דחייך קודמים, ועל כן אף במצוה ממונית שייך לעשות כן.

שיטת התוס' דשייך עני המהפך במלמדים

אלא שצ"ע דבתוס' בקידושין (נ"ט) כתב דבמקום שחזרו אחר מלמד מסוים ובא אחר והציע את עצמו יש כאן דין 'עני המהפך בחררה' ונחשב רשע, ולפי טעמו של השערי תשובה צ"ב הרי 'ללמד' זהו חלק ממצות תלמוד תורה ומ"ט אין כאן 'חייך קודמים'.

אך החילוק הוא פשוט, דבאתרוג ולולב כל מטרת הקנייה היא למצוה ולכך שפיר שייך שם הכלל דחייך קודמים, אבל במלמד עיקר סיבת הגעתו ולימודו היא בשביל פרנסה, אלא שהיא פרנסה שמקיימים בה מצוה, ועל כן שפיר שייך שם הדין של 'עני המהפך בחררה'.

ונמצא למעשה דבנידונינו אין כאן משום חוטף מצוה לחבירו שחייב בעשרה זהובים, ואף לא משום 'עני המהפך בחררה', אלא שאין ראוי לעשות כן לחטוף בצורה שכזאת את המצוה מחבירו.

ניתן לתרום עבור הוצאות הגליון דרך מערכת נדרים פלוס בחיפוש

מרכז תורני קול רינה שיכון ה' - עלון שיעורי ליל שבת

תזכו למצוות

השבת היא מקור הברכה

דברי מורינו הרב שליט"א - בתלמוד תורה 'נטיעים' בפתח תקוה

שמעתי ממור"ר ראש הישיבה הרב שטיינמן זצ"ל שאנשים נוסעים לחפש סגולות ותפילות בקברות הצדיקים שבכל רחבי העולם, והם אינם יודעים שמקור הברכה הגדול ביותר נמצא ממש אצלם, השבת היא מקור הברכה, מי ששומר שבת כהלכתה, מי שעושה 'עסק' מן השבת משמרת אותו ונותנת לו ברכה לכל ימות השבוע.

חז"ל אומרים 'כל המענג את השבת זוכה לנחלה בלי מצרים', ונשאלת השאלה מה זה 'כל המענג' וכי אפשר לענג את השבת, 'כל המתענג' היה צריך לומר שיהודי המתענג בשבת קודש זוכה לנחלה בלי מצרים, אך התשובה היא שעינוג שבת זה לא רק שהאדם עצמו יתענג בשבת, אלא זה גם לעשות עסק מן השבת, כביכול לגרום לה תענוג, להפוך את הבית לבית שמשתוקקים בו לשבת, כבר מיום ראשון מחכים ומצפים מתי כבר תבוא השבת.

בשנת תרפ"ה הגיע הרבי בעל ה"אמרי אמת" מגור מפולין לירושלים עיר הקודש, וכל שומרי התורה והמצוות מבני ירושלים יצאו לקבל את פניו ליד בית האכסניה, ובין מקבלי הפנים היה ילד קטן בשם יהודה צדקה, שאביו היה פועל ומחמת מחויבותו לעבודה לא יכל לקבל את פני הרבי, אך הילד הקטן לא ויתר והלך לבדו לקבלת פנים, וכשהגיע לשם כבר היו שם המוני בני אדם שלחצו ודחקו כדי לראות את פני הדרו של הרבי, אך הילד יהודה הקטן לא ויתר והצליח להגיע ממש עד האדמו"ר ולתת לו יד, וכשראה אותו הרבי התבונן בו ושאלו מה אתה לומד, אמר לו הילד 'אני לומד משניות שבת', שאל אותו הרבי, 'כמה פרקים יש במסכת שבת, השיב לו הילד כ"ד, חזר הרבי ושאל מדוע יש במסכת שבת כ"ד פרקים, אך ע"ז הילד כבר לא ידע לענות, והצטער ע"כ מאוד על שלא ידע את התשובה, ובצר לו הלך לבית הכנסת הותיק 'שושנים לדוד' שבעזרת נשים שם ישב הכף החיים הק' שהיה קרוב משפחתו ועסק בתורה, וכשהגיע לשם היה צריך להתמין מספר דקות עד שהכף החיים שם לב לנכוחותו והרים את פניו מתוך הספר, וכששאלו מה הוא מבקש אמר הילד שהרבי מגור שאל אותו שאלה והוא רוצה לדעת את התשובה, אמר לו הכף החיים כ"ד פרקים של מסכת שבת הם כנגד כ"ד תכשיטים שהכלה מתקשטת בהם, כל שעה של שבת זה תכשיט אחד, ובמשך עשרים וארבע השעות של שבת מתעטרים בכל התכשיטים, ומיהר הילד וחזר לבית האכסניה אך הגבאים כבר לא אפשרו את הכניסה אל הרבי, אלא שהוא לא ויתר והתחנן ואמר שהרבי מחכה לבואו כדי לשמוע את התשובה על שאלתו, ולאחר זמן נכמרו רחמיהם של הגבאים והכניסוהו אל הרבי, וכשאמר לרבי את התשובה נהנה האדמו"ר מאוד מתשובתו עד שנתן לו מטבע בריטי עם חור במתנה, והילד שידע כי זהו משכורתה של אמו בשבועיים מיהר לביתו וסיפר לה את כל השתלשלות הענינים ונתן לה את המטבע בחושבו שהיא בודאי תמהר לפדותו כדי להקל במעט את דוחק הבית, אלא שלמחרת בבוקר הוא רואה לצד מטתו שהאמא לקחה את המטבע והכניסה שרשרת לתוך החור וכתבה לו 'יהודל'ה שלי אני רוצה שאת המטבע הזה תחגור כל הזמן על גבי היד, כדי שכל חיידק יהיו כמו אותם רגעים של תורה שכ"כ שמחו אותך, אני רוצה שהכ"ד פרקים של שבת ילוו אותך כל ימי חיידק באותה שמחה שבה באת ונתת לי את המטבע', וכך גדל הילד יהודה צדקה, ולימים נהפך לראש הישיבה הגדולה "פורת יוסף" והוא הגאון המפורסם רבי יהודה צדקה זצוק"ל, כשמגדלים כל החיים את הילדים עם ההבנה שכל שעה בשבת היא תכשיט לא פלא שבבית כזה יוצא כזה גאון וגדול.

אין לנו מושג מהי קדושת השבת, ומהו עומק החילול שיש בחילול שבת, האבני נזר אמר פעם שהוא ראה פעמיים חילול שבת, ואם הייתי רואה פעם שלישית לא הייתי מצליח להוציא את הספר "אגלי טל" על ל"ט מלאכות שבת, לפני כחמש עשרה שנה היה בשכונת רמת אלחנן שבה הייתי מתגורר אסונות רבים, והיה הרגשה כאילו מלאך המוות מסתובב מבנין לבנין, כל כמה ימים היינו מתבשרים על אסון נוסף שהתרחש ועל אברך נוסף שנקטף באיבו, ולכך הלכתי למור"ר מאור העולם מן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל ושאלתי אותו 'רבה' מה עושים', אמר לי הרב שטיינמן תגיד למרא דאתרא רבי יצחק זילברשטיין שמי שיכול לסלק את מלאך המוות זה רק השבת הקדושה, עצתי היא שכל תושבי השכונה יקדימו את הדלקת הנרות 10 דקות לפני הזמן, הלכתי ואמרתי לרב זילברשטיין את דברי הרב שטיינמן, והלך הרב זילברשטיין בעצמו לראש הישיבה ושאל כיצד ניתן לעשות זאת, ושלחו הרב שטיינמן לרב אלישיב, ובסופו של דבר נקבע שכל תושבי השכונה יקבלו את השבת עשר דקות לפני הזמן כלשונו של הפרי מגדים 'כל המוסיף בתוספת שבת מוסיפים לו חיים', ולאחר כשנה היה כינוס של כל התושבים, וכשהגיע הרב שטיינמן שמעתי את הרב זילברשטיין לוחש באוזנו 'מלאך המוות ברח מאיתנו, השבת הבריחה אותו', הקב"ה יעזור שנזכה לנצל כל רגע ורגע מהשבת הקדושה ולזכות לברכה הגדולה של שבת שהרי השבת היא מקור הברכה.